

*Петренко К. Р.,
здобувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Анотація. Наукова стаття присвячена висвітленню особливостей застосування інституту позовної давності під час розгляду цивільних справ. Встановлення строку позовної давності має суттєве процесуальне значення, оскільки за спливу тривалого часу ускладнюється збирання доказів, необхідних для розгляду справи судом. Сутністю цього цивільно-правового інституту є те, що сплив строку позовної давності припиняє право на позов у його матеріальному розумінні, особа втрачає право отримати захист свого порушеного суб'єктивного права і вимагати від суду винесення відповідного рішення.

Ключові слова: позов, позовна давність, сплив строку позовної давності, інститут позовної давності, строк.

Постановка проблеми. Час зумовлює набування певних прав, наприклад, за досягнення повноліття особа стає дієздатною в повному обсязі, що дає їй можливість самостійно користуватися передбаченими законом правами та обов'язками. Із перебігом часу прийнято пов'язувати поняття давності. Однак закінчення періоду часу недостатньо для того, щоб настали правові наслідки, які зумовлюються давністю.

Для давності необхідно, щоб період часу закінчився, а в деяких випадках і тривав за наявності або відсутності певних умов. Держава має сприяти розвитку комплексу суспільних відносин загалом, державний захист деяких цивільних прав не є і не може бути безстроковим. Отже, для позовної давності необхідно, щоб учасники цивільного обігу, які вважають, що їх права порушені, могли своєчасно ініціювати процедуру гарантованого їм захисту.

Встановлення строку позовної давності має суттєве процесуальне значення, оскільки за спливу тривалого часу ускладнюється, а інколи унеможливується збирання доказів, необхідних для розгляду справи судом [2, с. 397]. Обмеження строку для розгляду спору полегшує надання доказів, підвищує їх достовірність, отже, сприяє встановленню судами істини.

Мета статті полягає в розкритті на основі теоретичного та практичного аналізу особливостей інституту позовної давності під час розгляду цивільних справ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно зі ст. 256 Цивільного кодексу України позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу [1]. Сутністю цього цивільно-правового інституту є те, що сплив строку позовної давності припиняє право на позов у його матеріальному розумінні, тобто особа втрачає право отримати захист свого порушеного суб'єктивного права і вимагати від суду винесення відповідного рішення. Слід зазначити, що сплив строку позовної давності позбавляє сторону можливості отримати захист свого права через суд, однак не позбавляє права звернутися за захистом до суду взагалі. Вимоги до захисту порушеного права розглядаються судом незалежно від пропуску строку позовної

давності, але його сплив є підставою для відмови в задоволенні позову. Таким чином, суд має встановити всі обставини справи і лише після цього під час винесення рішення сказати про застосування наслідків спливу строку позовної давності.

Так, рішенням Київського районного суду м. Одеси від 17 вересня 2017 року у задоволенні позовних вимог ТОВ до Особа_1 про звернення стягнення на предмет застави шляхом його продажу від імені боржника відмовлено у зв'язку з такими положеннями. 21 квітня 2015 року позивач ТОВ звернувся до суду із позовом до відповідача, в якому просив в рахунок погашення заборгованості за Договором про надання споживчого кредиту та заставу майна від 20 серпня 2007 року № 11201005000 звернути стягнення на предмет застави автомобіль марки «NissanTiida», р/н ВН9120ВН шляхом продажу вказаного автомобіля та укладення від імені відповідача договору купівлі-продажу; надати (визнати) право позивача підписувати від імені позивача договір купівлі-продажу автомобіля; надати позивачу повноваження вчиняти від імені відповідача усі дії, необхідні для зняття автомобіля з обліку за місцем звернення. При цьому позивач посилався на те, що 20 серпня 2007 року між «АКІБ» та Особа_1 був укладений договір про надання споживчого кредиту та заставу майна за № 11201005000, відповідно до умов якого відповідач отримала кредит у сумі 19 000 дол. 20 квітня 2012 року між ПАТ та ТОВ було укладено договір факторингу № 05/12, за яким ПАТ відступило своє право вимоги заборгованості за кредитним договором з відповідачем. Відповідачем умови кредитного договору не виконуються, ним порушуються строки повернення кредиту та сплати процентів, у зв'язку з чим позивач змушений звернутись до суду за захистом своїх порушених прав. Відповідно до ст. 257 ЦК України загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки. Статтею 267 ЦК України встановлено, що позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення. Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові.

Судом досліджено заяву відповідача від 12 червня 2015 року про застосування строку позовної давності. При цьому суд зазначив, що після надання відповідачем вказаної заяви у судовому засіданні 15 липня 2015 року представник позивача Особа_2 був присутній особисто, а в подальшому до судових засідань представник позивача не з'являвся, до суду 17 вересня 2015 року було надано клопотання про розгляд справи за відсутності представника позивача, позовні вимоги підтримують, проти ухвалення заочного рішення не заперечують. Таким чином, суд дійшов висновку, що позивачу було відомо про наявність заяви відповідача про застосування строку позовної давності. Однак позивач не висловив свого ставлення до вказаної заяви та не заявив про поновлення вказаного строку чи визнання поважною причини пропуску строку позовної давності.

Таким чином, з урахуванням поданої відповідачем заяви про застосування строку позовної давності та встановлених судом обставин суд дійшов висновку, що позивач пропустив строк позовної давності, а тому в задоволенні позовних вимог ТОВ слід відмовити [7].

Також слід мати на увазі, що, згідно зі змістом ч. 1 ст. 261 ЦК України, позовна давність застосовується лише за наявності порушення права особи. Тобто суд, незважаючи на подану заяву про застосування строків позовної давності, повинен з'ясувати, чи порушене право або охоронюваний законом інтерес позивача, за захистом якого той звернувся до суду. Якщо права чи інтереси не порушені, суд відмовляє в позові з підстав його необґрунтованості. І лише якщо буде встановлено, що право або охоронюваний законом інтерес особи дійсно порушено, але позовна давність сплила, про що зроблено заяву іншою стороною у справі, суд відмовляє в позові через сплив позовної давності, а саме за відсутності наведених позивачем поважних причин її пропусчення [6].

Загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки, що визначено ст. 257 ЦК України. Такий строк застосовується до всіх позовів, окрім тих, для яких встановлені спеціальні правила.

Для окремих видів вимог законом може встановлюватися спеціальна позовна давність: скорочена або більш тривала порівняно із загальною позовною давністю. Зокрема, позовна давність в один рік застосовується до вимог, вичерпний перелік яких міститься у ч. 2 ст. 258 ЦК України.

Позовна давність встановлена безпосередньо законом і може змінюватися домовленістю сторін лише у бік збільшення строку, однак не скорочення. Про таке збільшення строків позовної давності сторони мають укласти договір, для якого передбачається письмова форма.

З урахуванням ч. 1 ст. 207 ЦК України умова про збільшення позовної давності може бути визначена як в укладеному сторонами кредитному договорі, так і в окремому документі або в листах, телеграмах, телефонограмах та інших документах, якими обмінювалися сторони і які повинні однозначно свідчити про досягнення згоди сторін щодо збільшення строку позовної давності.

Як свідчать матеріали судової практики, збільшена позовна давність активно використовується учасниками цивільного обігу під час регулювання їх відносин. Зокрема, можна навести як приклад Постанову Верховного Суду України від 24 вересня 2014 року по справі № 6-144цс14. У своїй постанові Верховний Суд України зазначив, що, відповідно до ч. 1 ст. 259 ЦК України, позовна давність, встановлена законом, може бути збільшена за домовленістю сторін. Оскільки сторони досягли згоди та уклали договір, в якому передбачили, що позовна давність, установлена законом, збільшена за домовленістю сторін до п'яти років відповідно до п. 5.5 Умов надання споживчого кредиту фізичним особам («Розстрочка») (стандарт), це відповідає вимогам ч. 1 ст. 259 ЦК України та свідчить про дотримання банком строків позовної давності [5].

На протигагу збільшенню строку позовної давності на деякі цивільно-правові вимоги позовна давність взагалі не поширюється:

- 1) на вимогу, що впливає із порушення особистих немайнових прав, крім випадків, встановлених законом;
- 2) на вимогу вкладника до банку (фінансової установи) про видачу вкладу;
- 3) на вимогу про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, крім випадків

завдання такої шкоди внаслідок недоліків товару, що є рухомих майном, зокрема таким, що є складовою частиною іншого рухомого чи нерухомого майна, включаючи електроенергію;

4) на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування);

5) на вимогу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, стосовно виконання зобов'язань, що випливають із Закону України «Про державний матеріальний резерв».

Зазначені винятки є логічними та обґрунтованими, оскільки перші чотири захищають суттєво більш слабку сторону праводносин, останнє стосується стратегічно важливої сфери державної політики, а саме сфери державного стратегічного резерву. Що стосується відшкодування моральної шкоди, то позовна давність не застосовується, якщо шкода заподіяна внаслідок безпосереднього порушення особистих немайнових прав. Також позовна давність не поширюється на додаткові вимоги про відшкодування завданої майнової або моральної шкоди, які приєднуються до вимоги про оспорування акта органу публічної влади, що порушує право власності та інші речові права.

Законом встановлюються такі правила початку перебігу позовної давності:

- 1) за загальним правилом – від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила;
- 2) за вимогами про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства, – від дня припинення насильства;
- 3) за вимогами про застосування наслідків нікчемного правочину – від дня, коли почалося його виконання;
- 4) за порушення цивільного права або інтересу неповнолітньої особи – від дня досягнення нею повноліття;
- 5) за зобов'язаннями з визначеним строком виконання – за спливу строку виконання;
- 6) за зобов'язаннями, строк виконання яких не визначений або визначений моментом вимоги, – від дня, встановленого законом, коли у кредитора виникає право пред'явити вимогу про виконання зобов'язання (після спливу строку для виконання вимоги);
- 7) за регресними зобов'язаннями – від дня виконання основного зобов'язання [1, с. 260].

Позовна давність обчислюється за загальними правилами визначення строків, встановленими ст. ст. 253–255 ЦК України. Порядок обчислення позовної давності, на відміну від її строку, не може бути змінений за домовленістю сторін. Однак зазначений строк може зупинятись та перериватись.

Відповідно до ст. 263 ЦК України перебіг позовної давності зупиняється у разі наявності форс-мажорних умов, у разі наявності мораторію на задоволення вимог позивача, у разі зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акта, який регулює відповідні відносини та якщо позивач або відповідач знаходиться у Збройних Силах України або в інших воєнних формуваннях, що переведені на воєнний стан [1, с. 263].

Відповідно до ст. 264 ЦК України перебіг позовної давності переривається у випадках, коли боржник вчиняє дії, що свідчать про визнання ним свого боргу чи іншого обов'язку або у разі пред'явлення особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач [1, с. 264].

Суттєвою відмінністю зупинення перебігу позовної давності від його переривання є те, що з дня припинення обставин,

що були підставою для зупинення перебігу позовної давності, перебіг позовної давності продовжується з урахуванням часу, що минув до його зупинення, а у разі переривання позовної давності починається заново. Нині тільки суд може визнати причини пропуску строку давності поважними, тобто це питання залишається на розсуд суду, а тому може мати місце різне застосування права в умовах однакових обставин.

Позовна давність не є інститутом суто процесуального права та не може бути поновлена в разі її спливу, як, наприклад, поновлюється строк на оскарження рішення або ухвали. Однак і для позовної давності є виняток, який може поширити її дію за межами встановленого законом строку.

Відповідно до ч. 5 ст. 267 ЦК України позивач вправі отримати судовий захист у разі визнання поважними причин пропуску позовної давності.

Наприклад, Рішенням Київського районного суду м. Одеси від 26 жовтня 2015 року в задоволенні позовних вимог ОСОБИ_1 до ОСОБИ_2 про відшкодування матеріальної шкоди відмовлено, у зв'язку з тим, що 9 липня 2010 року о 15:10 год. у м. Одесі ОСОБА_1 порушила вимоги п. п. 13.1, 2.9 «Правил дорожнього руху України», керувала автомобілем ВАЗ, д/н 250-610А в стані алкогольного сп'яніння, не врахувала дорожню обстановку, не вибрала безпечної дистанції, внаслідок чого допустила зіткнення з автомобілем «Тойота», який зупинився попереду, в результаті чого автомобіль «Тойота» скоїв зіткнення з автомобілем «Ауді», що стояв попереду. Від зіткнення транспортні засоби отримали механічні пошкодження. Постановою Київського районного суду м. Одеси від 3 серпня 2010 року ОСОБУ_1 визнано винною у вчиненні адміністративних правопорушень, передбачених ст. ст. 130 ч. 1, 124 КпАП України.

Відповідно до п. 13 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки» від 1 березня 2013 року передбачено, що з урахуванням того, що, відповідно до ст. ст. 386, 395, 396 ЦК, положення щодо захисту права власності поширюються також на осіб, які хоч і не є власниками, але володіють майном на праві господарського відання, оперативного управління або на іншій підставі, передбаченій законом чи договором (речове право), такі особи також мають право вимагати відшкодування шкоди, завданої цьому майну.

До таких осіб належить і особа, яка керувала транспортним засобом без доручення, але на підставі документів, визначених п. 2.1 Правил дорожнього руху України (посвідчення водія на право керування транспортним засобом відповідної категорії та реєстраційного документа на транспортний засіб). Відповідно до звіту автотоварознавчого дослідження № 412/2010 з визначення вартості матеріальної шкоди, завданої власнику автомобіля «TOYOTA RAV4», пошкодженого внаслідок ДТП, станом на 15 липня 2010 року вартість матеріальної шкоди, завданої автомобілю, становить 21 903,73 грн. Судом досліджено заяву відповідача від 14 вересня 2015 року про застосування строку позовної давності. Позивач на підтвердження поважності пропуску строку пред'явлення позову посилалася на те, що 23 лютого 2012 року народила доньку, що унеможливило її особисту явку до суду. В ході розгляду справи судом досліджено свідчення про народження, з якого вбачається, що 23 лютого 2012 року народилася ОСОБА_1. Пояснення позивача щодо поновлення строку для подачі позову з посиланням на те, що залишення її позову без розгляду в 2011 році не позбавля-

ло її права ще раз звернутись до суду, що вона її здійснила в 2013 році, а також народження доньки у 2012 році, суд не приймає до уваги як обґрунтування поважності причин пропуску позовної давності, оскільки вказані причини є неповажними та не можуть бути підставою для поновлення строку перебігу позовної давності.

Таким чином, з урахуванням поданої відповідачем заяви про застосування строку позовної давності та встановлених судом обставин, а також того, що судом не встановлено наявності поважних причин пропуску позивачем строку для подання позовної заяви, суд доходить висновку, що ОСОБА_1 пропустила строк позовної давності, а тому в задоволенні позовних вимог позивача слід відмовити [8].

Питання щодо поважності цих причин, тобто наявності обставин, які з об'єктивних, незалежних від позивача підстав унеможливили або істотно утруднювали своєчасне подання позову, вирішується судом у кожному конкретному випадку з урахуванням наявних фактичних даних про такі обставини. Щодо фізичної особи (громадянина) останніми можуть бути документально підтверджені тяжке захворювання, тривале перебування поза місцем свого постійного проживання (наприклад, за кордоном) тощо. Стосовно підприємства (установи, організації) зазначені обставини не можуть братися судом до уваги, оскільки за відсутності (зокрема, з поважних причин) особи, яка представляє його в судовому процесі, відповідне підприємство (установа, організація) не позбавлене права і можливості забезпечити залучення до участі в такому процесі іншої особи; відсутність зазначеної можливості підлягає доведенню на загальних підставах.

Висновки. Таким чином, позовна давність дає можливість ефективного захисту порушених прав у судовому порядку. Законодавче встановлення строку позовної давності має суттєве процесуальне значення, оскільки за спливу тривалого часу ускладнюється, а інколи унеможливується збирання доказів, необхідних для розгляду справи судом. Цей вид давності сприяє стабілізації цивільних правовідносин, усуненню невизначеності у відносинах між їх учасниками та стимулює активність учасників цивільного обігу у здійсненні прав і виконанні обов'язків.

Література:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV зі зм. та доп. ; станом на 2 листопада 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. Цивільне право : [підручник] / [В.І. Борисова, Л.М. Баранова, Т.І. Бегова та ін.] ; [за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасиво-Фатєєвої, В.Л. Яроцького]. – Х. : Право, 2011. — 656 с.
3. Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 29 травня 2013 року № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13>.
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Голос України. – 2004. – № 89.
5. Про практику розгляду судами процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень у цивільних справах : Постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 25 вересня 2015 року № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.
6. Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 29 травня 2013 року № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13>.
7. Рішення Київського районного суду м. Одеси від 17 вересня 2017 року по справі № 520/5537/15-ц.
8. Рішення Київського районного суду м. Одеси від 26 жовтня 2015 року по справі № 520/15822/13-ц.

Петренко Е. Р. Особенности применения института исковой давности при рассмотрении гражданских дел

Аннотация. Научная статья посвящена освещению особенностей применения института исковой давности при рассмотрении гражданских дел. Установление срока исковой давности имеет существенное процессуальное значение, поскольку с истечением длительного времени осложняется сбор доказательств, необходимых для рассмотрения дела судом. Сущностью данного гражданско-правового института является то, что истечение срока исковой давности прекращает право на иск в его материальном смысле, лицо теряет право получить защиту своего нарушенного субъективного права и требовать от суда вынесения соответствующего решения.

Ключевые слова: иск, исковая давность, истечение срока исковой давности, институт исковой давности, срок.

Petrenko K. Features of the application of the institute of limitation in the consideration of civil cases

Summary. The scientific article is devoted to the coverage of the peculiarities of applying the institute of limitation of actions in the consideration of civil cases. The establishment of the limitation period is of significant procedural importance, since with the expiration of a long time, it is complicated, the collection of evidence necessary for the consideration of the case by the court. The essence of this civil law institute is that the expiration of the limitation period terminates the right to claim in its material sense; a person loses the right to receive protection of his violated subjective law and to demand a corresponding decision from the court.

Key words: statute of limitations, institution of limitation, expiration of the statute of limitation, limitation.